

АНАЛІЗ РИЗИКІВ КРЕДИТУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

Фінансова криза не зменшила дисбаланси в українській банківській системі, як і взагалі у світовій економіці. З іншого боку, завершився поточний етап надування бульбашок на ринках спекулятивних активів України. У банках виникає питання – кого кредитувати? Ресурсна база банків зростає, ресурси необхідно вкладати у прибуткові активи, зокрема кредити. Тому для банків стає актуальним питання аналізу галузевих ризиків кредитування з урахуванням конкурентоспроможності галузей.

Мета статті – проаналізувати ризики кредитування окремих галузей української економіки, запропонувати методи оцінки банком ризиків кредитування окремих галузей економіки України; визначити можливі шляхи вирішення питання відновлення банками кредитування економіки.

Ключовою умовою сталого економічного зростання України є забезпечення фінансової стабільності, яка потребує системного підходу до всіх складових фінансової системи у їх взаємодії та під впливом зовнішніх факторів, породжених процесами глобалізації. Нагальним завданням є об'єктивна оцінка ризиків, пов'язаних із впливом загроз на фінансову стабільність держави. Зв'язок потоків товарів та відповідних потоків грошових коштів між галузями економіки – важливий чинник економічного зростання. Нестача певної галузі у кредитних ресурсах може призвести до негараздів у ній.

Кредитний ризик – це ймовірність фінансових втрат унаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань. Важливою складовою кредитного ризику є галузевий ризик, який впливає з невизначеності щодо перспектив розвитку галузі позичальника.

При переході до моделі розвитку сучасної економічної системи стає важливим аналіз галузевих ризиків кредитування, які пов'язані з невідповідністю потоків капіталу грошовим потокам в економіці, що у свою чергу зменшує ефективність виробництва та уповільнює економічне зростання.

Існує декілька методологій аналізу галузевого ризику кредитування, одна з яких базується на моделі Портера. Для проведення огляду галузевого ризику розглянемо діаграму (рис. 1).

Ситуація в кожній галузі визначається п'ятьма конкурентними силами, на яких ґрунтується модель Портера. Розглянемо основні чинники конкурентоспроможності галузі.

Частка ринку. Велика частка ринку однієї або декількох компаній означає їх домінування в галузі, що підвищує ступінь ризику стосовно інших компаній. Наприклад, маленькій компанії з виробництва електроніки необхідно докласти значних зусиль для того, щоб конкурувати з розвиненими транснаціональними корпораціями.

Витрати на „розкручування”. У той час як клієнт банку несе високі витрати на „розкручування” нових торгових марок (наприклад, витрати на отримання ліцензій і підписання контрактів), його конкуренти можуть легко зайняти частку ринку.

Виживання. Деякі неефективні і нерентабельні конкуренти, незважаючи на свої високі непотрібні витрати або низьку залишкову вартість постійних активів, можуть продовжувати існувати, тим самим знижуючи прибутковість інших.

Рівень постійних витрат. Високий рівень постійних витрат і низький рівень змінних витрат можуть зумовити зростання цінової конкуренції.

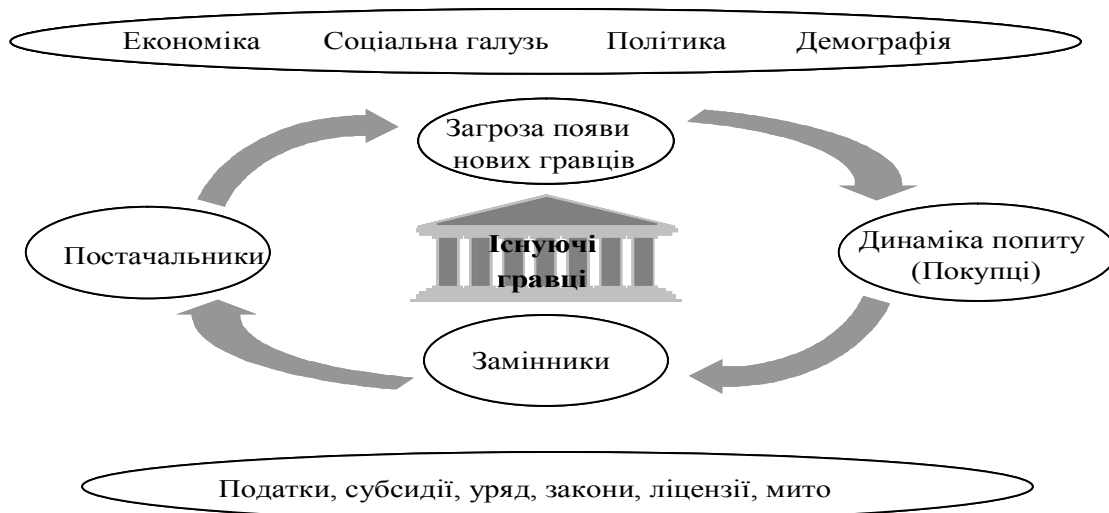

Рис. 1. Модель Портера для оцінки галузевого ризику

Диференціація продуктів, торгові марки. Досягнення задовільної частки ринку може виявитися дуже складним завданням на ринку, на якому домінують сильні торгові марки (наприклад, Соса-Соса).

Нові конкуренти. Подібний аналіз має бути проведений стосовно нових гравців на ринку. Легкість входження в ринок збільшує ризик для всіх працюючих компаній галузі. Нижче перераховано можливі бар'єри для входу нових гравців у ринок.

Ефект масштабу. Це означає, що нові гравці повинні входити на ринок або маючи широку виробничу базу, або нести витрати й отримувати менший прибуток. З цієї причини навряд чи можна чекати появи нових гравців у важкій промисловості, наприклад в автомобілебудуванні або суднобудуванні.

Технологія та спеціальні знання. Нові гравці можуть не мати можливості вийти на ринок, на якому потрібні спеціальні знання або патенти.

Ефект «кривої навчання». «Крива навчання» у виробництві означає, що питома собівартість одиниці продукції знижується зі зростанням обсягу виробництва. Питома собівартість продукції нових гравців вище.

Потреба в капіталі. Необхідність вкладення значних коштів в обладнання, землю, робочий капітал тощо може зашкодити появі нових гравців.

Довіра до певних торгових марок. Входження на ринок, на якому присутні широко відомі бренди, може виявитися вельми складним. Довіра до відомих торгових марок – це, мабуть, найбільший бар'єр входу на такі ринки, як безалкогольні напої, ліки, косметика, автомобілі й т.п.

Вплив з боку споживачів. Споживачі можуть вплинути на зниження цін, зажадати підвищення якості чи розширення послуг або можуть зіштовхнути конкурентів один з одним у збиток рентабельності в галузі, де споживачі володіють істотною силою.

Причини, з яких споживачі можуть мати вагу в галузі, наведено нижче.

Великі обсяги споживання – коли один або декілька покупців споживають винятково значні обсяги продукції галузі. Наприклад, деякі великі торгові групи можуть диктувати свої умови багатьом виробникам.

Стандартні або взаємозамінні продукти. Такі продукти полегшують для покупця зміну постачальника.

Гнучкість споживачів – наявність вибору, наприклад, використання продукції галузі або організація власного виробництва необхідних товарів.

Вплив з боку постачальників. Постачальники часто можуть мати можливість піднімати ціни або знижувати обсяги поставок чи якість продукції й послуг у галузі. Во-

ни можуть посилити свій вплив за наявності таких умов:

унікальний чи диференційований продукт; конкретна галузь не є важливим покупцем групи постачальників; монополія чи олігополія; рідкісний продукт.

Загроза з боку замінників. Компанії однієї галузі часто можуть конкурувати з компаніями іншої галузі, оскільки їхні продукти є взаємозамінними. Наприклад, виробники окулярів конкурують з виробниками контактних лінз, цукор – зі своїм штучним замінником і т.п.

Нова технологія здатна швидко створити замінник, і окремі галузі можуть бути зруйновані за один день. Цікаво прогнозувати майбутнє багатьох відносно недавно винайдених продуктів, наприклад, DVD-програвачів, компакт-дисків або навіть персональних комп'ютерів. Причини, з яких замінники можуть стати основною загрозою для галузі: приваблива ціна; легкодоступність; низька вартість; розрахунок покупця на його покращені характеристики.

Водночас модель Портера не враховує вплив кредитних ресурсів на діяльність підприємства. Ця модель передбачає, що підприємство має необмежений доступ до дешевих кредитних ресурсів. Їх нестача може призвести до падіння виробництва та прибутку. Підприємство скорочує працівників, які не отримують заробітну плату і знижують споживчий попит в економіці. Падіння споживчого попиту у країні у свою чергу спричиняє зупинку інших підприємств, чия продукція не споживається. Розширення моделі Портера наведено у роботі [1]. Додатково з'являються фактори, які характеризують якість кредитів, наданих у галузь.

Стан галузевого кредитування банками України. Нижче проаналізовано ефективність кредитування банками окремих галузей економіки та галузевих ризиків банків України, запропоновано методи оцінки банком ризиків кредитування окремих галузей вітчизняної економіки.

Динаміка зміни обсягу кредиту не завжди співпадає з динамікою доданої вартості галузі (рис. 2). У період сучасної фінансової кризи одним з найголовніших видів ризику є галузевий ризик. При аналізі галузевого ризику необхідно враховувати такі чинники: діяльність фірм даної галузі, а також суміж-

них галузей за певний (вибраний) період часу; наскільки діяльність фірм даної галузі стійка у порівнянні з економікою країни в цілому; які результати діяльності різних фірм усередині однієї і тієї ж галузі, чи є значна розбіжність в результатах.

З роботою підприємств галузі, а отже, і з рівнем галузевого ризику безпосередньо пов'язана стадія промислового життєвого циклу галузі та внутрігалузева конкуренція. Доступ підприємств галузі до джерел кредитування є одним з вирішальних чинників розвитку національної економіки.

Зміна пріоритетів кредитування банками підприємств тієї чи іншої галузі пов'язана як з внутрішніми так і з зовнішніми чинниками [2].

Про рівень внутрігалузевої конкуренції можна судити за такою інформацією: ступінь цінової та нецінової конкуренції; легкість або складність входження організації в галузь; наявність або нестача близьких і конкурентоздатних за ціною замінників; ринкова здатність покупців; ринкова здатність постачальників; політичне й соціальне оточення.

Проте перелічені умови, у яких функціонує галузь, схильні до несподіваних, іноді різких змін. Тому банкам необхідно постійно враховувати галузеві ризики.

Найбільшого падіння під час кризи 2008-2009 рр. зазнала будівельна галузь, але її частка у кредитному портфелі банків становить менше ніж 10%. Враховуючи галузеві ризики, банки обирають пріоритети кредитування підприємств тієї чи іншої галузі (рис. 3) [3].

Огляд галузевого ризику. Для оцінювання та управління різними типами ризиків використовуються різні методи. Розглянемо питання управління банком кредитним ризиком, який враховує галузеві ризики, оскільки основний прибуток українські банки отримують за рахунок кредитних операцій. Частку кредитного ризику, пов'язаного з ризиком кредитування окремої галузі, назовемо галузевим ризиком кредитування.

Працівник банку, що приймає рішення про кредитування, повинен бути добре обізнаним щодо різних чинників ризику при кредитуванні і вміти системно аналізувати зовнішні фактори ризику, які впливають на галузевий ризик.

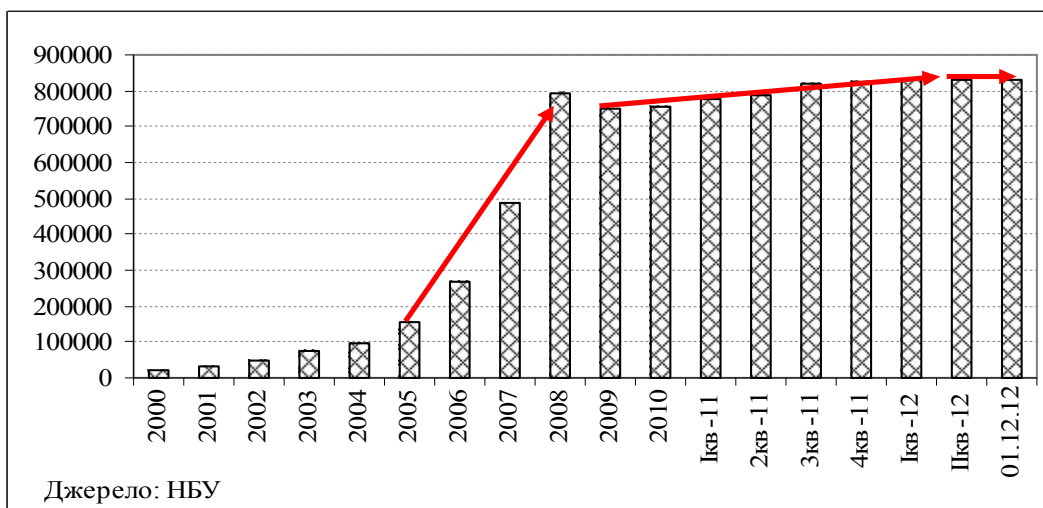
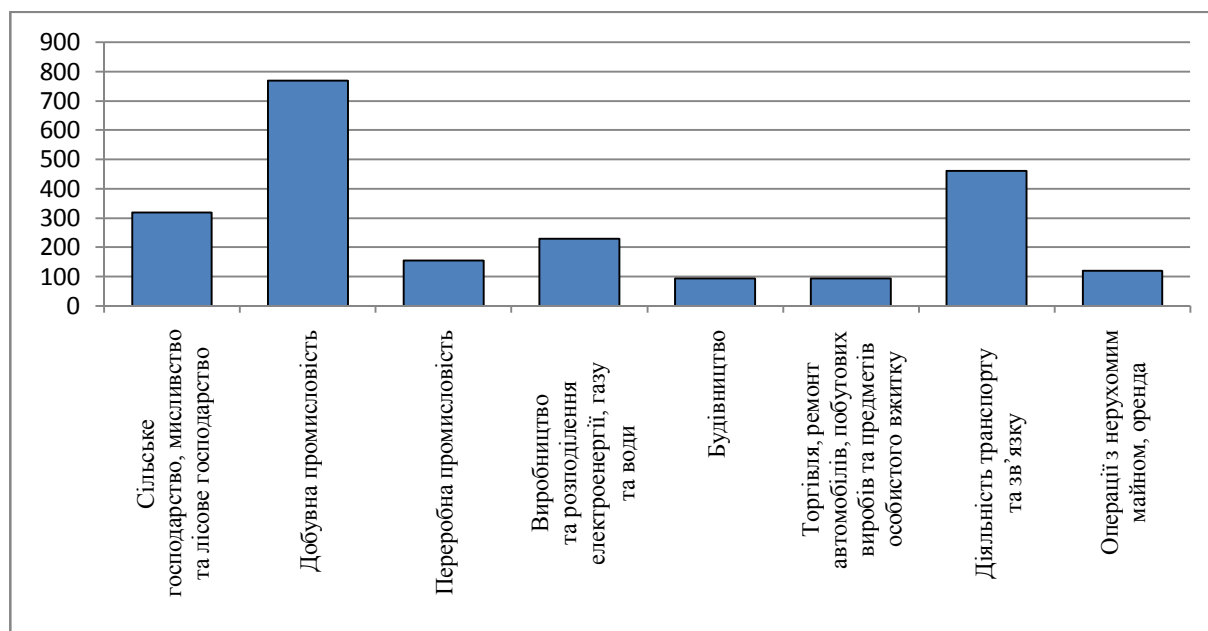

Рис. 2. Динаміка наданих кредитів під час кризи, млн грн

Розраховано авторами.

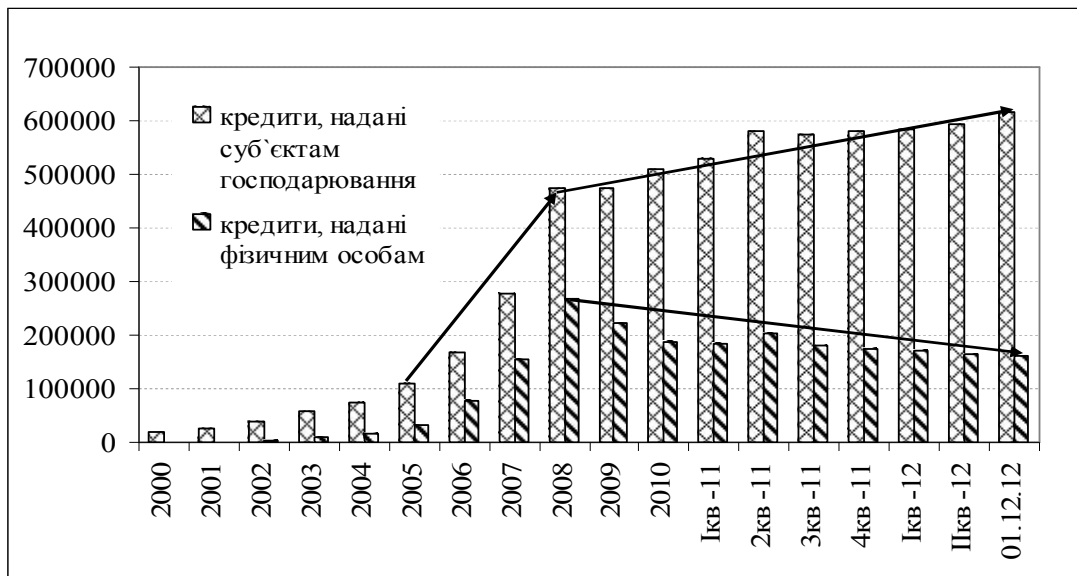
Рис. 3. Співвідношення частки галузі у ВВП (грн) і суми кредитів у галузь (грн) у 2011 р.

Ці чинники можуть належати до двох різних категорій: ризики, що виникають поза компанією; ризики, пов'язані з компанією.

Всі компанії, які працюють у певній галузі (кораблебудування, автомобілебудування, торгівля бензином, розробка програмного забезпечення, землеробство, готельний бізнес і т.п.), стикаються з певними загальними ризиками, які зовсім не схожі на ризики, властиві іншій галузі. Наприклад, зрозуміло,

що міра ризику в комп'ютерній або ІТ-сферах, які бурхливо розвиваються, вище, ніж при торгівлі бензином.

Кредитування економіки України (суб'єктів господарювання) вже у серпні 2010 р. відновилося на докризовому рівні (рис. 4) і продовжило зростати протягом 2011-2012 рр. Слід зауважити, що банки зменшують споживче кредитування й збільшують кредитування галузей економіки.

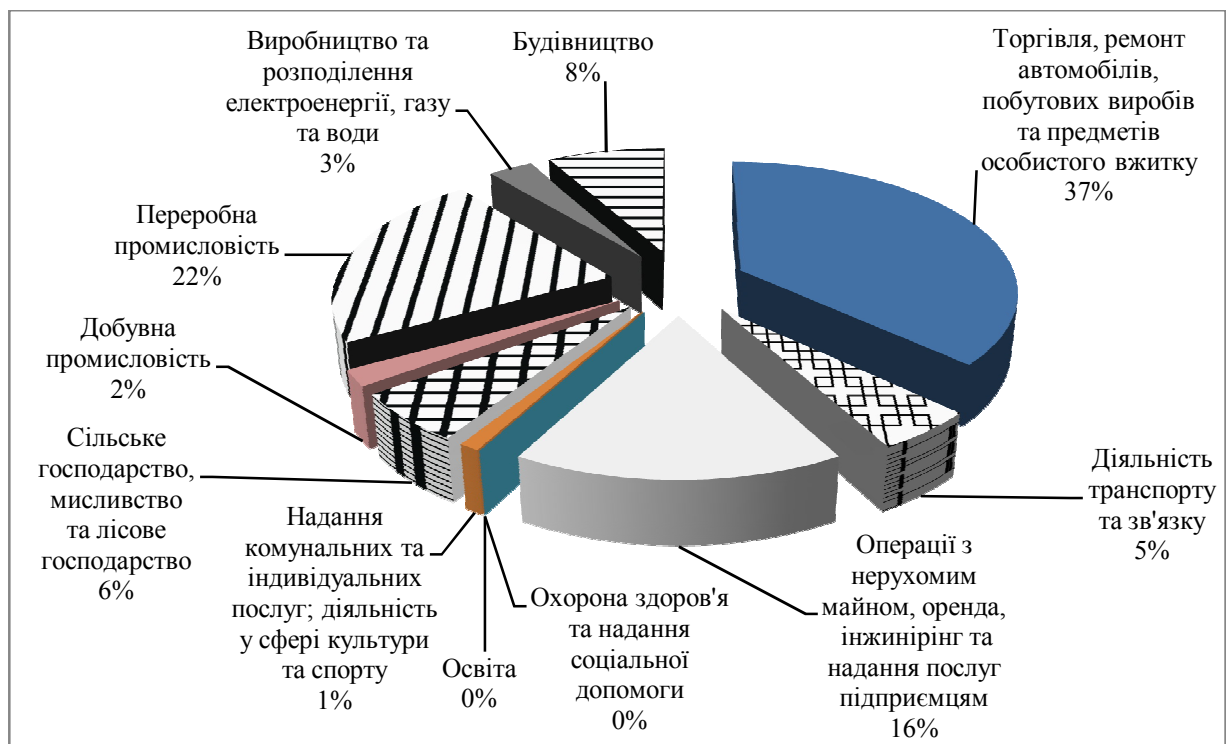

Джерело: НБУ.

Рис. 4. Динаміка наданих кредитів банками України, млн грн

Важливо з'ясувати, чи є динаміка галузевого ВВП індикатором галузевого ризику і як залежить прибуток банку від кредитування певної галузі, адже багато підприємств

прибуткових галузей працюють за власні кошти без залучення кредитів або за рахунок державного бюджету (рис. 5).

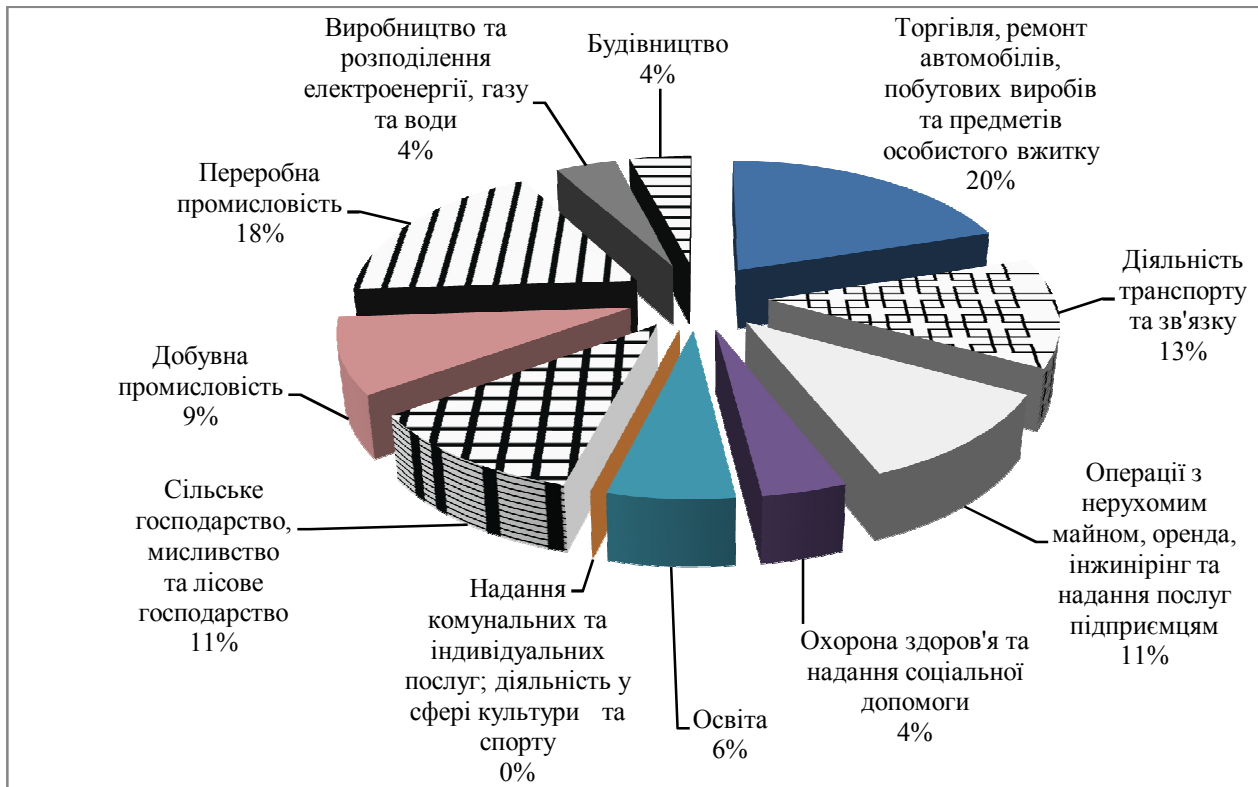

Джерело: НБУ.

Рис. 5. Стан кредитного портфеля банків України на 01.01.2012 р.

Порівняння розподілу кредитного портфеля банків України (рис. 5) з часткою галузі у структурі ВВП (рис. 6) свідчить, що

галузі по-різному використовують кредитні ресурси банків.

Джерело: ДССУ.

Рис. 6. Частка доданої вартості у структурі ВВП України у 2011 р.

Має місце велика концентрація портфеля у галузях торгівлі та операцій з нерухомим майном, слабка диверсифікація та недостатня увага ліквідності ринків.

Переоцінка ринку нерухомості під час фінансової кризи призвела до значних втрат банків (рис. 7).

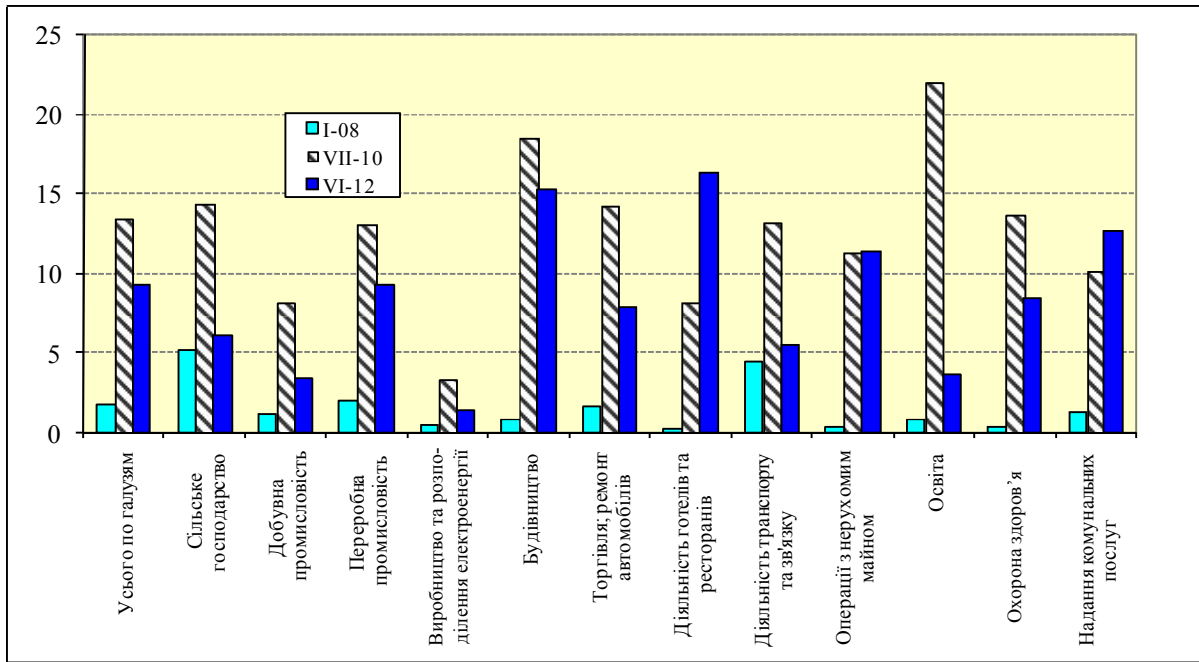
Основними стратегічними чинниками, що визначають можливості зростання вартості бізнесу, є економічні характеристики галузі (привабливість ринку) і конкурентна позиція бізнесу усередині неї.

Для різних галузей на різних часових інтервалах прибутковість і ризики неоднакові, вони неоднакові й для різних галузевих сегментів. Під час кризи відбувся перерозподіл галузевої структури кредитного портфеля банків України, проте не всі галузі постраждали однаково і не однаково почали відновлюватись. Докризисового рівня проблемних

кредитів за станом на 01.07.2012 р. не досягла жодна з основних галузей економіки України.

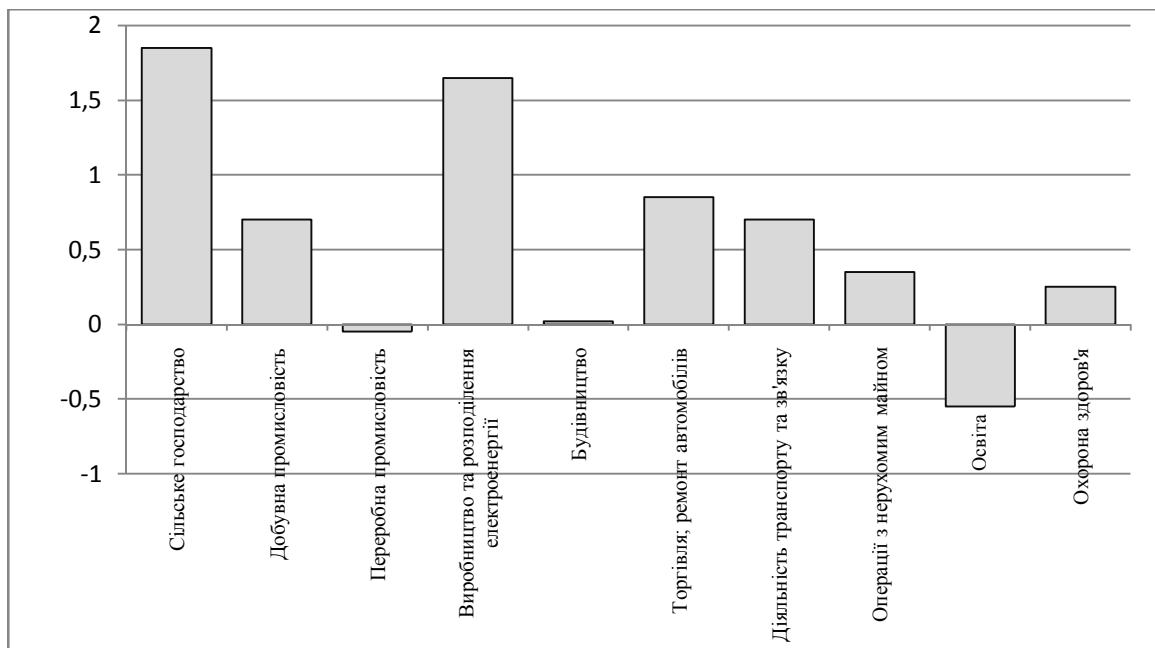
Наявність у фінансового менеджера надійної інформації про поточний і прогнозний стан галузі дає йому змогу швидко ухвалювати фінансові та комерційні рішення, впливає на правильність таких рішень, що призведе до зниження ризику втрат і збільшення прибутку.

Одним із показників, які свідчать про ефективність кредитування певної галузі є відношення прибутковості галузі до частки проблемних кредитів у цю галузь (рис. 8), де представлено аналог коефіцієнта Шарпа для кредитного портфеля банків України (відношення динаміки галузі (відсотків до відповідного кварталу попереднього року, у постійних цінах 2007 р.) до частки прострочених кредитів у галузь, станом на 01.07.2012 р.

Джерело: НБУ.

Рис. 7. Зміна частки прострочених кредитів банківської системи України у 2008-2012 рр. у розрізі галузей, %

Розраховано авторами.

Рис. 8. Розподіл кредитних ризиків в Україні після кризи

За прибутковість приймаємо річну динаміку зростання певної галузі. Іншим критерієм є залежність отриманих банком від-

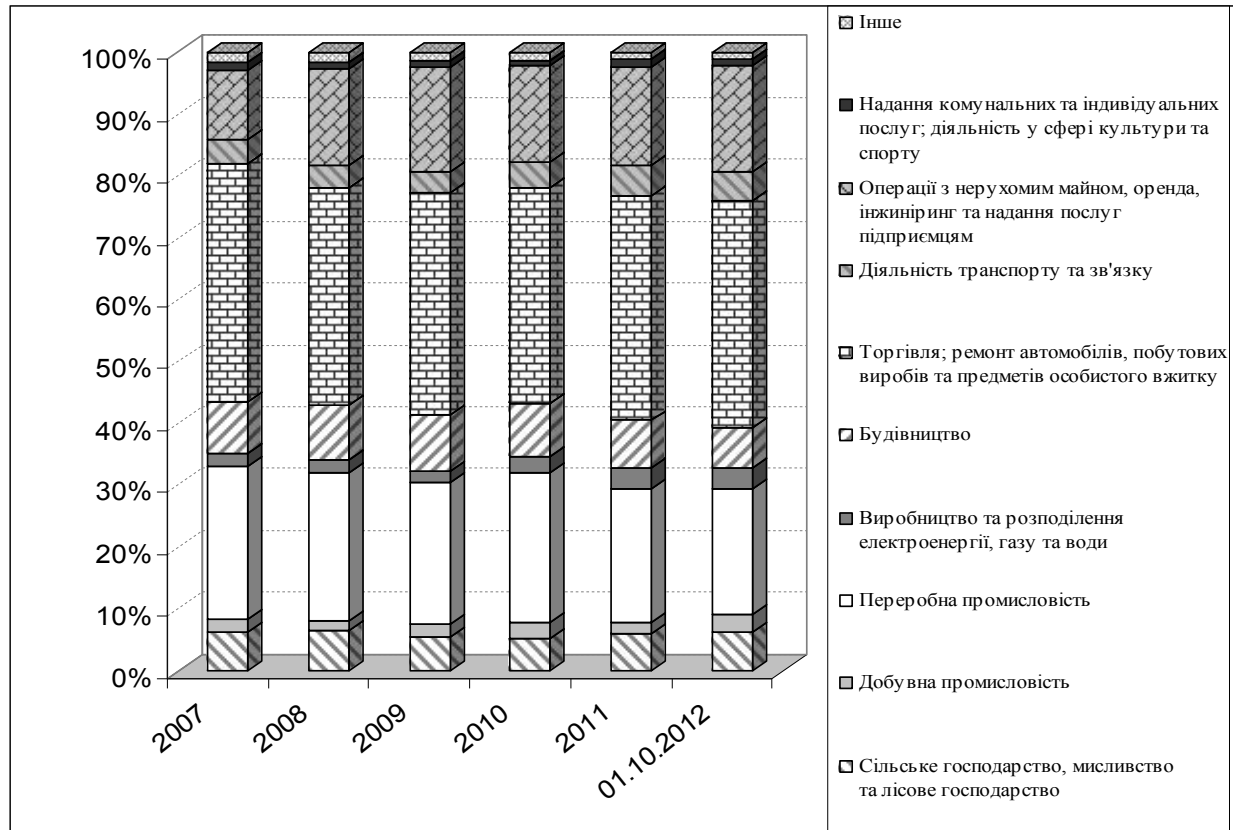
сотків за позицією у підприємства галузі від частки проблемних кредитів у цю галузь.

За результатом статистичного аналізу позитивно впливають на дохід банку дві галузі: виробництво та розподілення електроенергії, газу та добування уранової і торієвої руди.

Розрахунок коефіцієнтів Шарпа для кредитів банків в окремі галузі економіки

України до і після фінансової кризи свідчить про перерозподіл ризиків кредитного портфеля банків [4].

В Україні скорочується кредитування переробної галузі за рахунок збільшення кредитування торгівлі та операцій з нерухомістю (рис. 9).

Джерело: НБУ.

Рис. 9. Динаміка надання кредитів (розподіл по галузях) у 2007-2012 рр.

Щодо кредитної діяльності банків з державним капіталом. Більше половини кредитів юридичним особам (54%) на 01.07.2012 р. прийшлося на п'ять галузей: оптова торгівля; грошове та фінансове посередництво; діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; операції з нерухомим майном, надання послуг підприємцям; будівництво.

Найбільшу суму проблемної заборгованості (52%) склали кредити у чотири галузі: оптова торгівля; будівництво; операції з нерухомим майном; виробництво харчових продуктів, напоїв. Це не враховуючи креди-

тування фізичних осіб (33,8% проблемної заборгованості).

Сільське господарство (2,8% проблемних кредитів, станом на 01.07.2012 р.). 61% кредитів у сільське господарство надали 10 банків, близько 32,3% – 3 банки, які надали найбільше кредитів. Найбільшими кредиторами сільського господарства в Україні є банки з державним капіталом, які зайняли 19,8% ринку кредитування сільського господарства.

Будівництво (8,5% проблемних кредитів, станом на 01.07.2012 р.). Близько половини кредитів у будівництво надали 6 банків.

Частка кредитів у будівництво банків з державним капіталом складає 27,5%.

Кредитування фізичних осіб (33,8% проблемних кредитів, станом на 01.07.2012 р.). Більше половини кредитів фізичним особам надали 5 банків. Частка кредитів фізичним особам банків з державним капіталом складає всього 4,1%.

Оптова торгівля (16,3% проблемних кредитів, станом на 01.07.2012 р.). Близько половини кредитів в оптову торгівлю надали 5 банків. Частка кредитів в оптову торгівлю банків з державним капіталом складає всього 6,4%.

Головну роль у відновленні динаміки економічного зростання повинні відіграти банки з участю державного капіталу, адже станом на 01.10.2012 р. вони зайняли тільки 22% частки кредитування юридичних осіб в Україні.

Висновок. Під час кризи в Україні відбулася значна зміна ризиків кредитування окремих галузей. Головним антикризовим заходом Уряду є прийняття рішення відносно стратегії розвитку окремих галузей, які є стратегічно важливими для України. Потрібно вирішити, які галузі доцільно підтримувати: ті, які найбільше постраждали внаслідок кризи, або ті, що є стратегічно важливішими, або ті, які є найбільш прибутковими.

Крім принципового вирішення стратегічних цілей розвитку галузей необхідно оцінити дієвість можливого застосування інструментів антикризових заходів, вирішити, за рахунок кого забезпечити галузі фінансовими ресурсами – держави (шляхом зміни податкового навантаження) чи через заохочування підприємців (наприклад, за рахунок запровадження державно-приватного партнерства).

Отже, динаміка падіння виробництва в окремих галузях не збігається з факторами

кредитного ризику, які впливають на прибуток та процентний дохід банків. Це свідчить про те, що найбільш прибуткові галузі не використовують кредитні ресурси банків у належному обсязі.

Для ефективного реагування та згладжування наслідків наступних етапів світової фінансової кризи та підтримки окремих галузей економіки потрібні: розробка системи антикризового реагування і створення системи моніторингу ризиків; розбудова інфраструктури і механізмів руху капіталів серед сегментів фінансового ринку; активізація кредитної діяльності банків з державним капіталом; розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок та впровадження нових інструментів для оцінювання ризиків кредитування галузей як елементу системи антикризових заходів.

Література

1. Домрачев В.М. Формування монетарної політики в Україні: моногр. / В.М. Домрачев. – К.: Вид-во «Логос», 2012. – 467 с.
2. Домрачев В.М. Методи оцінки банком ризиків кредитування окремих галузей економіки України / В.М. Домрачев // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – 2011. – Т. 31. – С. 63-70.
3. Любіч О.О. Фінансова стабільність та інструменти запобігання фінансовим кризам: міжнародний досвід і рекомендації для України / Любіч О.О., Домрачев В.М. // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 78-93.
4. Домрачев В.М. Відновлення економічного зростання як елемент забезпечення стабільності банківської системи України / Домрачев В.М. // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2011. – № 1-2. – С. 88-93.

Надійшла до редакції 22.11.2012 р.